

Kitap Değerlendirmesi: Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Yunus Uğur (ed.) (VakıfBank Kültür Yayınları, 2023)

Book Review: *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları*, Yunus Uğur
(ed.) (VakıfBank Kültür Yayınları, 2023)

Nihat Efe DOKUMACI (*)

Kitap Değerlendirmesi (Book Review)

Geliş Tarihi: 08.04.2024

Kabul Tarihi: 12.05.2024

(*) Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı.

E-posta: nihatefedokumaci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5990-8227>

Nihat Efe Dokumacı, "Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Uğur Yunus (ed.), (VakıfBank Kültür Yayınları, 2023)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 179-183.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.144>

Bu eser [Creative Commons Atf-Gayri-Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Dijital beşerî bilimler ve bu disiplinin bir alt dalı olan Dijital Tarih, Türkiye'de giderek yaygınlaşan ve araştırmacılar tarafından sıklıkla başvurulmuş bir alan haline gelmiştir. Bu alanın kökenleri 1949 yılına kadar uzanmakla birlikte Türkiye'de bu yönde yapılan çalışmaların yaygınlaşması nispeten yeni bir gelişmedir. Özellikle son yirmi yıl içinde Osmanlı tarihi başta olmak üzere beşerî bilimlerin çeşitli alanlarında bu metodolojilere olan ilgi hızla artmıştır. Bu artış, literatürde yeni makaleler, tezler ve projelerin sürekli olarak ortaya çıkmasıyla paralel bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda alana yapılan katkılarının en yeni çıktısı Doç. Dr. Yunus Uğur'un editörlüğünü yaptığı *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları* isimli eserdir. III. Osmanlı Araştırmaları Kongresi (OSARK) bünyesinde gerçekleştirilen "Dijital Osmanlı Çalışmaları" başlıklı oturumda sunulan tebliğlere dayanan makaleler, dijital beşerî bilimler ve dijital tarih odaklı bir anlatıya yer vermektedir. Bu minvalde eserin hedefi Osmanlı tarihine yönelik yapılan çalışmaların "içerik, yöntem, uygulama, araçlar ve ilkeler" bakımından dijital beşerî bilimler ve dijital tarihe sunacağı katkılarının potansiyeline yeniden dikkat çekmek ve bu yolda bir adım atmaktır (s. 24). Kitap giriş yazısı hariç 10 makaleyi ihtiva eden üç bölümden oluşmaktadır.

Kitaptaki makalelerin tamamında, dijital beşerî bilimler yöntemlerinin Osmanlı tarihi çalışmalarında nasıl kullanılabileceği örnekler üzerinden gösterilmektedir. Bu doğrultuda eser, bu yöntemlerin kullanıma yönelik bir yaklaşım geliştirmekle beraber metin analizi, sosyal ağ ve

mekân analizini odağa alarak Osmanlı araştırmalarına yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Eserdeki makaleler ağırlıklı olarak arşiv belgelerine dayalıdır. Bunun nedeni Osmanlı arşivinin ihtiva ettiği veri potansiyelinin dijital beşerî bilimler ve dijital tarih çalışmalarında kullanılmasına elverişli olmasıdır. Dolayısıyla bu yöntemlerin kullanımı arşiv belgeleri üzerine kurulu konvansiyonel araştırma metotların ötesinde, araştırmacıların yeni perspektifler geliştirilmesine belgeler içerisinde gizlenmiş, daha önce gözden kaçırılmış unsurların keşfedilmesini kolaylaştırmıştır.

“Dijital Beşerî Bilimler, Dijital Tarih ve Dijital Osmanlı alışmaları” başlıklı giriş bölümünde kitabın editörü Doç. Dr. Yunus Uğur, dijital tarih ve dijital beşerî bilimler kavramlarının tarih yazımındaki önemini tartışarak, okuyucuya konu hakkında kavramsal bir ereve sunmaktadır (s. 15-24). Uğur, dijital tarihin dört aşamalı bir süreç olduğunu belirtir: Birinci aşama, tarihi kaynakların dijital ortama aktarılmasını ve bu kaynaklara kolay erişimi içerir. İkinci aşama, bu kaynakların aranabilir, filtrelenebilir ve sınıflandırılabilir yapılandırılmış verilere dönüştürülmesi sürecidir. Üçüncü aşama, bu verilerin analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve görselleştirilmesidir. Son aşama ise, yapay zekâ aracılığıyla verinin daha kapsamlı analizini ve diğer araştırma verileriyle entegrasyonunu içerir. Uğur, özellikle Osmanlı tarihçiliğinin bu dört aşamalı süreç içerisinde nasıl gelişebileceğine dair bir yol haritası oluşturur (s. 19).

“Yöntem ve Dil-Metin alışmaları” başlıklı birinci bölümde üç farklı makale yer almaktadır (s. 27-77). Bunlardan ilki Doç. Dr. Yunus Uğur’un kaleme aldığı “Kültürel Miras Örneğinde Dijital Beşerî Bilimler ve Dijital Osmanlı alışmaları” adlı makaledir (s. 27-44). Uğur bu çalışmasında, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) tarafından desteklenen “Lübnan’da Osmanlı Kültürel Mirası” adlı projeyi merkeze alarak araştırmacıların dijital yöntemleri kullanma süreçlerinde nelerle karşılaştıklarını ve bu süreçte ne gibi ihtiyaçları olduğunu incelemektedir. Bu projenin uygulama safhaları, açık kaynak veri tabanı altyapısının kullanılmasını; verilerin Osmanlı dönemine uygun başlıklar altında sınıflandırılarak ilişkilendirilmesini ve bağdaştırılması; haritalama işlemlerinin gerçekleştirilmesini, gelişmiş bir arama ve filtreleme motorunun entegrasyonunu ve verinin çeşitli analizler için dışa aktarılabilir hale getirilmesini kapsamaktadır.

Bölümün ikinci makalesi, Fatma Aladağ ile Elif Derin Can’ın “Programlamadan Yapay Zekâya Osmanlı Türkçesi İçin Metin Tanıma ve Otomatik Transkripsiyon” başlıklı çalışmasıdır. Bu makale Optik Karakter Tanıma (OCR) ve El Yazısı Metin Tanıma (HTR) teknolojileri aracılığıyla Osmanlı Türkçesi metinlerinin tanınması ve otomatik transkripsiyonu odağa almaktadır. Yazarlar Osmanlı Türkçesi metinlerin dijitalleştirilmesi ile işlenmesi sürecinde karşılaşılan zorluklara değinerek bu teknolojilerin sunduğu avantajlar ve dezavantajlara dair bir anlatı sunmuştur. Makalede OCR ve HTR tekniklerinin Osmanlı Türkçesi için uygulama alanları kronolojik bir perspektifle ele alınarak bu alanda çalışmalar yürüten kurum ve platformların detaylı olarak incelemelerine yer verilmiştir.

Bu bölümün son makalesi, Dr. Öğr. Üyesi Ema Fatma Bilgin Taşdemir tarafından kaleme alınan “Kazasker Ruznamelerinin Semantik Modellenmesi” adlı çalışmadır (s. 77-94). Taşdemir’in alışması, Osmanlı bürokrasisinde çeşitli kalemlerde kaydedilen Ruznamçe defterlerine dayanarak, semantik veri teknolojileri kullanımıyla gerçekleştirilen bir veri modellemesini ele almaktadır. Yazar bu veri modellemesi sayesinde veriler arasındaki

ilişkilere dikkat çekerek söz konusu modelin yeni bilgilerin elde edilmesindeki potansiyelini göstermektedir. Aynı zamanda çalışmasında model önerisini detaylıca açıklayan Taşdemir, mevcut literatüre dair alternatif bir yaklaşım sunmuştur.

Kitabın “Veri Tabanı ve Ağ Analizi Çalışmaları” başlıklı ikinci bölümünde iki makale yer almaktadır. Bu bölümün ilk makalesi Doç. Dr. Abdurrahman Atçıl, Dr. Salih Günaydın, Dr. Öğr. Üyesi Gürzat Kami ve Abdullah Karaarsalan tarafından kaleme alınan “Ulema Veri Tabanı: Yaklaşım, Veri Modeli, İmkânlar ve Gelecek Vizyonu” adlı çalışmadır (s. 95-116). Yazarlar makalede İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) himayesinde yürütülen Ulema Veri Tabanı (UVT) projesini tanıtmaktadır. Makale, İslâm telif geleneği çerçevesinde alanında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini ele alan Osmanlı tabakat eserlerine dayanan projeyi detaylandıran dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde projenin gelişim sürecini ve ekibin benimsediği ilkelere değinilmektedir. İkinci bölümde proje için geliştirilen veri modeli, modelde yer alan varlıklar (entity) ve bu varlıklar bünyesindeki biyografik veri çeşitleri detaylandırılmaktadır. Makalenin üçüncü bölümünde projenin araştırmacılara sunduğu olanaklar ve sağladığı kolaylıklar incelenirken, dördüncü bölümde projenin gelecek vizyonu ve gelişim potansiyeli üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak projenin Osmanlı çalışmaları alanında değerli bir bibliyografik referans kaynağı oluşturabileceği ve bu alandaki araştırmaları destekleyecek bir dijital altyapı sunabileceği belirtilmektedir.

Bölümün ikinci makalesi Prof. Dr. Betül İpşirli Arğıt tarafından kaleme alınan “Bir Sosyal Ağ Analizi Uygulaması: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Mensuplarının Borç Alacak İlişkileri” adlı çalışmadır (s. 117-134). İpşirli Arğıt makalesinde, 17. yüzyılın ikinci yarısında sarayda çeşitli görevleri icra eden saray mensuplarının borç-alacak ilişkilerini odağa alır. Yazar, saraydaki farklı pozisyonlarda görev yapan kişilerin Evkâf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi'ne yansıyan kayıtlarını analiz eder. Bu analizde sosyal ağ analizi (SNA) tekniklerini kullanır ve Gephi programı ile elde ettiği verileri görselleştirerek çalışmasını daha da zenginleştirir. İpşirli Arğıt, SNA yöntemini kullanarak bireylerin oluşturduğu karmaşık ilişki ağlarının detaylarını daha anlaşılır ve yorumlanabilir hale getirmiştir. Böylece bu yöntem sayesinde karmaşık sosyal ilişkiler ve dinamikler daha net bir şekilde ortaya konulmuştur.

“Mekân Analizi Çalışmaları” başlıklı üçüncü bölüm kitabın en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde özellikle şehir tarihi çalışmalarına odaklanan beş makale yer almaktadır. Bunlardan ilki Fatma Aladağ'ın kaleme aldığı “Dijital Şehir Tarihi ve Osmanlı Çalışmaları” adlı makaledir (s. 135-172). Aladağ makalesinde, 16. yüzyılın başlarındaki Osmanlı idari ve taşra yapılanmasına odaklanmaktadır. Yazar, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojisinden faydalanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve bölgesel yapısındaki sınır değişikliklerini hazırladığı tematik haritalar üzerinden açıklamış ve bu değişikliklerin altında yatan sebepleri analiz etmiştir. Bu kapsamda makalede kaza, vilayet ve sancak birimleri üzerinden erken dönem Osmanlı idari yapısının envanterini sunularak dijital beşeri bilimler yöntemlerinin tarihçiliğe olan katkıları somut bir şekilde gösterilmiştir.

Bölümün ikinci makalesi, Arş. Gör. Büşranur Bekman tarafından kaleme alınan “Kollardan Belediye Dairlerine: 19. Yüzyılda İstanbul'un İdari Dönüşümünü ve Mahallelerini Mekânsallaştırmak” başlıklı çalışmadır (s. 173-205). Bekman'ın çalışmasında 1829-1885

yılları arasındaki İstanbul mahallelerinin isimleri, sayıları ve konumları ortaya konulmaktadır. Bekman'ın arşiv belgelerine dayalı olarak hazırladığı detaylı mahalle envanteri, Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden ArcGIS yazılımı kullanılarak haritalandırılmıştır. Makale, İstanbul'un 19. yüzyılda yaşadığı idari değişimleri yeni bir perspektiften değerlendirme fırsatı sunarken, mahalle çalışmalarına yenilikçi bir metodoloji önerisi getirmiştir. Böylece çalışmada bu yöntemlerin kullanımının şehir tarihi ve mahalle çalışmalarına nasıl katkıda bulunabileceğini gösteren teorik bir çerçeve sunulmuştur.

Özge Eda Kaya'nın "Bir İstanbul Mahallesinin Sosyalmekânsal Analizi: 19. Yüzyılda Molla Aşki Mahallesi" başlıklı çalışması bölümün üçüncü makalesidir (s. 207-241). Makalede 1874 yılına ait bir Esas-ı Emlâk defteri merkeze alınarak İstanbul'daki bir mahallenin sosyo-mekânsal özelliklerinin nasıl tanımlanabileceği Molla Aşki Mahallesi üzerinden incelenmiştir. Kaya, makalesinde Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilen İstanbul haritası ve 1913-1914 tarihli Alman Mavileri haritalarını temel alarak, ArcGIS aracılığıyla Molla Aşki Mahallesi'nin mekânsal değişimini tespit etmiştir. Bu yaklaşım, Molla Aşki Mahallesi'nin 1874'ten günümüze kadar olan süreçteki mekânsal dönüşümünü detaylandırarak mahalle çalışmalarına önemli bir katkı sağlar. Kaya'nın makalesi aynı zamanda 19. yüzyıl İstanbul'unun sosyo-mekânsal dinamiklerini anlamamıza yardımcı olan detaylı bir vaka çalışması örneğidir.

Bölümün dördüncü makalesi Serpil Özcan'ın "19. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları" başlıklı çalışmasıdır (s. 243-292). Özcan çalışmasında 19. yüzyıl İstanbul'daki tekkelerin varoluşunu ve bu kurumların kentin mekânsal dokusunu nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Makalede 19. yüzyıldaki tekke listelerinin karşılaştırmalı analizine dayanarak bir envanter ve veri tabanı geliştirilmiştir. Bu sayede tekkelerin isimleri ve mekânsal çeşitliliği görünür kılınmıştır. Özcan, yaklaşık 500 tekkeyi kapsayan ve 25 farklı başlıktan oluşan veri setini ArcGIS ve Gephi programları aracılığıyla analiz etmiştir. Bu sayede tekkelerin tarikatlara göre İstanbul'daki dağılımını haritalarla görselleştiren yazar, tekke-tarikat ve tekke-mekân ilişkilerini detaylandırmaktadır. Çalışma, tekkelerin şehir üzerindeki tesirini göstermekle birlikte mekânsal dinamiklerin anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur.

Bölümün son makalesi, Ahmet Erdem Tozoğlu, Elif Kaymaz ve Öykü Su Sezen tarafından yazılan "Bayram Kutlamalarının Mekânsal Bağlamını Görselleştirmek: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Milli Bayramlar" başlıklı çalışmadır (s. 293-334). Yazarlar Geç Osmanlı döneminden Erken Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte devamlılık gösteren milli bayram kutlamalarının, İstanbul'un şehir mekânı ve mimari özellikleriyle olan ilişkisini analiz etmeyi hedeflemiştir. Makalede arşiv materyalleri merkeze alınarak tasarlanan analitik sınıflandırma, veri analizi, veri görselleştirme, mekânsal ve kavramsal haritalama süreçlerini içeren bir metodoloji sunulmuştur. Çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri araçları olan QGIS ve Mapbox platformları kullanılarak çok sayıda haritalar üretilmiştir. Bu haritalar, İstanbul'daki milli bayram kutlamalarının mekânsal dağılımını ve sıklığını görselleştirirken, aynı zamanda seçilen özel bayramlar için tercih edilen mekanların zaman içindeki kullanım dinamiklerini de detaylı bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın çıktıkları olan bu görseller, bayram kutlamalarının mekânsal bağlamını ve şehir dokusu içerisindeki yerini anlamaya olanak tanımıştır.

Sonuç olarak bu derleme eser, dijital beşerî bilimler yöntemlerinin Osmanlı araştırmalarında kullanılmasının büyük bir potansiyele sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Kitap, Osmanlı dünyasını anlamaya yönelik alternatif ve yenilikçi bir metodolojik yaklaşım sunarak Osmanlı tarihini disiplinler arası okumayı kolaylaştırmaktadır. Makalelerde yer alan tablolar, haritalar, görseller ve grafikler gibi destekleyici materyaller, bu yenilikçi metodolojilerin kavranmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Öte yandan her bir makale, dijital beşerî bilimler metodolojilerini somut bir şekilde uygulayarak, Osmanlı tarihi araştırmalarında alternatif yöntemlerin kullanımına ışık tutmaktadır. Konvansiyonel yöntemlerle teknolojik yeniliklerin entegrasyonu sayesinde geliştirilen bu çalışmalar, Osmanlı tarihçileri başta olmak üzere çeşitli disiplinlerden araştırmacılar için yeni bir referans noktası oluşturmaktadır. Makalelerde tanıtılan yöntemler, araştırmacıların sorularını yeniden şekillendirmelerine ve araştırmalarının derinliğini artırmalarına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda eser, akademik literatürde yapılacak çalışmalar ve yeni tekniklerin benimsenmesi konusunda bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

